

УДК 82-16 (477) «1960-1980»

*Ольга Шарагіна,
аспірант кафедри української літератури
Київського національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ЕСТЕТИЧНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ МИТЦЯ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ «ТИХИХ ЛІРИКІВ»

У статті розглянуто естетичну концепцію літературного явища «тихої лірики», проаналізовано його ідеологічну складову, що полягала насамперед у поетичній демонстрації мовчання як внутрішнього неприйняття із соцреалістичною узурпацією мистецького простору 1960–1980-х років ХХ століття. Досліджено провідні естетичні критерії «тихої лірики», які формували уявлення істинної сутності митця, місця поезії у його житті через художнє моделювання моральних засад ліричного героя.

Ключові слова: «тиха лірика», мовчання – *homo silentio*, «внутрішня еміграція», естетика, автоадресат

В статье рассмотрено эстетическую концепцию литературного явления «тихой лирики», проанализировано его идеологическую

составляющую, которая заключалась прежде всего в поэтической демонстрации молчания как внутреннего невосприятия с соцреалистической узурпацией художественного пространства 1960–1980-х годов XX века. Исследованы ведущие эстетические критерии «тихой лирики», которые формировали представление истинной сущности поэта, роли поэзии в его жизни через художественное моделирование моральных принципов лирического героя.

Ключевые слова: «тихая лирика», молчание – *homo silentio*, «внутренняя эмиграция», эстетика, автоадресат

Cultural and aesthetic era of 1960–1980 years of the twentieth century is characterized by loud art increase, lyrical experimentation and ultimately powerful silence as a form of protest ideological system. Obsessive russification and discrimination of Ukrainian cultural array early seventies of the twentieth century has generated mass social status «art of silence». The weakening of political pressure made it possible to develop generation of talented poets who loved and popularized Ukrainian poetic word. This cultural epoch presented a new vision of the world, a new vision of man – strong-willed personality. There was an active struggle for justice, there was strong resistance to the socialist system, the denied obsession culture.

The article reviews the aesthetic code of a literary phenomenon «silent poetry», art system which focused on the aesthetic criteria. Aestheticism poetry was in the creative independence from political standards in the unity of tradition and innovation, individualization, which demonstrated intellectualism. This stressed elitism creative positions poet. Studied leading aesthetic criteria «silent poetry» that shaped the idea of truth the poet, the role of poetry in his life through artistic modeling of moral principles in lyrical poetic work.

In the creative poet dominant position took place moral values observed voluntarist desire to get creative independence. Started to «pure» poetry, thematic fields which focused on a clear awareness of the Stoic positions lyrics (R. Lubkivsky), search for its own meditative poetic purpose (V. Zatuliveter; S. Yovenko, V. Pidpaliy, L. Skyrda), enjoyed creating lyric work (V. Pidpaliy) and observing the creative process (P. Movchan). In their work the lyrical hero celebrated a keen sense of justice and responsibility for creation of poetic masterpieces in which special attention is paid to understanding your own purpose in life.

Key words: «silent poetry», silence – «*homo silentio*», «internal migration», aesthetic, recipient.

Поетична парадигма художньої системи «тихої лірики» фокусувалася насамперед на естетичних критеріях у творенні віршових текстів, сутність яких полягала в запереченні соцреалізму через ідеологічну позицію самоізоляції у власному внутрішньому світі – втечею в мовчання, творчою незалежністю від політичної стандартизації, єдністю традиції та новаторства.

Так, Н. Анісімова наголошує, що у другій половині ХХ століття «стверджувався пріоритет краси, естетичного над заангажованим, відбувалася регіоналізація ідеології, що спричиняло бурхливий розвиток «чистої» поезії, позбавленої кон'юктурних впливів» [1, с. 46]. Абсолютна творча воля не залежала від зовнішньополітичних регуляторів, а реальне існування людини осмислювалося в ідеалістичній площині, де тривали пошуки істинного Абсолюту. Це спостерігаємо у творчості «тихих ліриків» В. Затулівітра, С. Йовенко, В. Коржа, Р. Лубківського, П. Мовчана, В. Підпалого, Л. Скирди, поетичний імператив яких вибухнув медитативними рефлексіями над власним мистецьким призначенням.

Серед науковців, що дотично працювали над дослідженням естетичних засад у віршах «тихої лірики», та на праці яких ми частково опиратимемося, слід виокремити українських літературознавців Н. Анісімову, Т. Голованя, І. Дзюбу, М. Домчук, В. Дончика, М. Ільницького, О. Каленченка, Ю. Коваліва, Т. Кременя, О. Кривуляк, Н. Ксьондзик, Ю. Мендель, П. Мовчана, В. Моренця, Т. Пастуха.

Метою нашого дослідження є осмислення провідних естетичних критеріїв, які формували уявлення істинної сутності митця та місця поезії у творчості «тихих ліриків». Це передбачає низку завдань, які полягають в аналізі художнього моделювання основних естетичних засад у житті ліричного героя та виокремленні тематичних полів у поетичній структурі ліричного тексту.

Нав'язлива русифікація та дискримінація українського культурного масиву вже на початку сімдесятих років двадцятого століття породила суспільний стан масового «мистецького мовчання» в українській літературі. Воно полягало у категоричній ідеологічній позиції неприйняття комуністичних норм у процесі творення літературного тексту. Загострена увага до такого мовчання була однією із домінант у естетичній програмі «тихих ліриків», адже саме завдяки принциповій позиції *homo silentio*, митці виявляли власний супротив політичним замовленням.

Знаковою вважається поезія П. Мовчана «Запитальне» (1968), у якій автор показує прагнення влади будь-яким способом змінити істинне призначення митця: *«Яким пером, або вустами намалювати звичайний камінь, / Якщо я големи руками / аж до нестями барабаню, та ні відлуння, ні зітхання, / лише зсудомлене мовчання / мій падоньку! <...> І поквапом шукаєш рими; / слова – як вічні пілігрими – / безперестань проходять мимо, / проходять наскрізно крізь слух, / крізь мертво стиснуті уста – / на голос падає німота, / немов на креслення ланцюг»* [6, с. 22]. Простежуємо втрату поетичного натхнення, втечу музи, внаслідок чого отримується, замовлений на загаль, знецінений віршовий текст. Далі автор роздумує над вимушеним станом зумисного безслів'я: *«Хто має мову рятівну? / Хто озветься на питання: / – Мовчання чом таке фатальне, / коли б'єш скелю кам'яну?»* [6, с. 23]. Питання ліричного героя набувають

риторичності, адже стають знаковими не лише для нього, але й для значної кількості митців, які намагаються творити у стані заблокованої культури.

У творчості Р. Лубківського мовчання апелює до самоосмислення ліричного героя (внутрішньотекстового адресата – уявного співрозмовника, з ким намагається налагодити діалог автор твору) із «Ювілейної балади», поведінка якого гідна пошани, адже на вершині слави він не забуває про власну естетичну сутність: *«У тиші великої світлої зали / Ювіляра із ... річчям вітали. <...> Ювіляре, вставай, / Чуєш, тиша – / Ніхто й не шепоче, / Тільки – / Очі, очі, очі... / Та повинен ти знати, / Повинен ти знати, / Що сьогодні у стінах / Твої кімнати. / Тебе чисті сторінки / Так довго чекали, / Коли ти мовчазливо / Став серед зали. / І ридала чорнильниця, / на папері покладена, / Що, можливо, та пісня / Ювілесм укладена!»* [5, с. 33–34]. Роздуми ліричного героя народжуються під час абсолютного беззвуччя, що є відповіддю на світську славу, яка спонукає до гордині, внутрішньої деградації, а тому є неприпустимою для істинності власного буття. У поезії «Перед каменярем» семантика зумисного безслів'я змінюється, адже поет засуджує абсолютну апатію до навколишнього світу через мовчання, яка, на його думку, ні в якому разі не повинна домінувати у ставленні до мистецького процесу. Лірик наголошує на постійному діалозі з читачем, про що йдеться в наступних рядках: *«Дзвенить, серця! Не смієте мовчати / Не смієте дудніть порожняком. / Ми у життя прийшли, щоб зазвучати / Скульптурою, картиною, рядком»* [5, с. 74]. Спостерігаємо важливість призначення митця, де відкидається сервілізм, чим підкреслюється стоїчна позиція в дотриманні власних естетичних пріоритетів.

У вірші «Три зірочки» В. Підпалого простежуємо прагнення досягти внутрішньої гармонії, що приходить із творчим натхненням: *«Мисль і перо настроїлись на лад: / слова – словища! / Та які ж слухняні, – / так в осінь вируша хіба що сад, / так наслухає тишу листопад, / так мріються краї обітовані...»* [10, с. 90]. Врівноважений стан митця ототожнюється із пейзажними картинами тихого осіннього листопаду, бажанням досягнути щастя через природне прагнення творити. А от у вірші «Глава» (1968) художній процес авторського бачення асоціюється із темпоральною категорією зими, що символізує творчий застій: *«І між сніжними письменами / похололи мої слова. / ...І ніхто ніколи не знатиме, / де остання, де перша глава!»* [10, с. 139]. Спостерігаємо внутрішню тривогу автоадресата, що зумовлена певними подіями особистого життя, які викликали апатію до творчості, притуплюють прагнення писати поезію.

Осмислення покликання віршувати наявне у творчості В. Затулівітра, де у вірші «Оце і все, що звалося жовтець» (1977) спостерігаємо медитативні рефлексії пошуків власного «Я» у земному існуванні: *«Змістились мірки, сплутався масштаб: / над мене вищі стебла найдрібніші. / і я себе здивовано питаю: / а як же їх ввібгати в серце й вірші? <...> І я, у величі людські малий, / не смів у серці – чистім, мов*

дощина, – / більш одрізнять: де вогкий дух малин, / де шум трави, де я, де Батьківщина» [2, с. 100]. Такі медитації виникають у безслів'ї, що спонукає до інтровертності авторської думки, в якій взаємопов'язані людське Его, природне середовище та концепт рідної землі. У наступній поезії «Постій мені при чорній тиші ночі» (1988) спостерігаємо аналогічні розуми про істинність написаного, проте художні модуляції в зображенні ліричного героя змінюються: він постає в іпостасі латентного імпліцитного адресата (його ім'я не зазначене у формі прямої номінації), який демонструє власну втому від творчих пошуків: «Постій мені при чорній тиші крові. / Щось тихе й золоте помовч. Постій. / Ми одне одному в житті суворі, / мов справді ми безсмертні, не прості. / Немов би й справді, балакуча прозо, / ти вариш кров на тягучий кисіль. / Не вір нікому! Навіть віршам. Просто / блакитно при душі моїй постій» [2, с. 303]. Концепти безголосся, як і в попередній поезії, демонструють позицію абстрагування від навколишнього світу, аби осягнути істинність власного буття.

Опис творчого процесу та естетичних засад, якими послуговується поет при написанні віршів, простежуємо в ліриці П. Мовчана. Так, у поезії «У сутінках і трави сутенілі» (1983) ліричний герой апелює до імпліцитного адресата (ім'я якого не оприлюднюється у тексті): «Ніде ніхто. Нікому. Тиха тиша. / Густіше сутінь, і густіша кров, / і замість тебе мов хтось інший дише, / рукою водить: скрип – поскрип перо. / Напише «сутінь», згодом перекреслить, / чи виправить на інше слово «день», / чи слово «ніч» напише разів десять, / й кружечками, як вуглем, обведе...» [6, с. 386]. Спостерігаємо активний процес, в якому митець досягає свого творчого апогею, адже із скрупульозністю відноситься до підбору рими, семантичної доцільності того чи іншого слова. Поет усвідомлює відповідальність за власне «творче дітище», сутність якого апелює насамперед до загальнолюдського відчуття добра, особистісного усвідомлення краси та проблематичності навколишнього світу в онтологічному ракурсі авторського світобачення.

У вірші «І ці знайомі докори тепла» (1988) рушієм творчого процесу є кохання до жінки, яке спонукає творити поетичні шедеври, що простежуємо у рядках: «Світивсь папір, очікуваних слів, / слів ресстрових та слухняних речень, / завідуючий мовою – чорнів / і гнів ранковий клав собі на плечі... / перо писало замість «змісту» – «світ», / та не «рахуєм» радісно спіткнулось, – / всі літери змішав руки магніт: / вони повзли у ручку, як у вулик...» [7, с. 244]. Розкішна поліфонія метафоричних конструкцій створює ефект постійного руху, який символізує захопленість образом жінки-музи, що надихає до віршування.

Місце творчості у житті ліричної героїні осмислюється в поезії Л. Скирди «У мене є дарована зоря», де образ зорі ототожнюється з музою-оберегом, що дарує творче натхнення: «У мене є дарована зоря <...> / І відстань від землі і до зорі / Та ж сама, що від суєти до тиші, / Або від мене і до того вірша, / Який прошепотять уста мої» [11, с. 32]. Природне безголосся апелює до неосяжних для людського розуміння трансцендентних

вимірів існування, що прирівнюється до процесу творення справжнього мистецтва. Автокомунікативний акт, в якому лірична героїня намагається віднайти себе, а отже, переходить у площину автоадресата, простежуємо у вірші «Діалог із собою» (1979), про що свідчать наступні рядки: *«А мисль ишкарубка продиралась крізь душу: / Чи варто писати, чи можу, чи мушу? / Її відганяла затято від себе, / Та знову в'їдалась: чи варто, чи треба? / Спізнати себе. Перекраяти долю. / З дочкою за руку гуляти у сквері. / Слова, наче зграю, пустити на волю. / Хіба це для них ряботіть на папері? <...> Та думка нова, ніби встала на варту: / Якщо не писать – може, й жити не варто? / Твій розум і хист, твої соки і сили – / Це вірші, які по тобі залишились»* [11, с. 64]. Такий невербальний монолог дає змогу поглянути на себе збоку, об'єктивно оцінити суть власних життєвих пріоритетів. «Зовнішній світ є своєрідним модулятором внутрішнього. – стверджує Т. Пастух. – У режимі цих віддзеркалень народжується квінтесенція певних життєвих режимів – любові, споглядальності, уявлення про своє Я в цьому космосі» [9], що було надзвичайно актуальним для творчості «тихих ліриків».

Над покликом до мистецтва та місцем вірша у житті ліричної героїні роздумує С. Йовенко. Так, у ліриці «Ви любите поезію?» поетеса прагне віднайти суть жіночого існування: *«– Ви любите професію свою? / Ви любите поезію?.. – / Робота, / яку ненавидиш, буває потай. / Ліплю її. / Та чи її – люблю? / Воно до глухоти, бува, мовчить, / і я – жебрачка, / пасербця слова, / і пам'ять втрачена»* [3, с. 46]. Простежуємо тип недиференційованого адресата (співвідноситься з будь-якою адресатною аудиторією), який не має змоги відчутти радість «сродної праці» (Г. Сковорода), а несе тяготу суспільних стереотипів, зумовлених соціальною нерівністю, що спонукають до неправильного вибору у професійній самореалізації. А от в поезії «Райнер Марія-Рільке» (1973) поетеса роздумує над мистецтвом як засобом власного внутрішнього волевиявлення, що несе сповідальний характер: *«Поговори зі мною, друже віри! / Дитячко неба – мовою земною. / Бувало гірко, та не буде гіри. / Помовч зі мною. <...> Те, що не зрадить, – творчість. / Інше – тлін»* [3, с. 90]. Авторська позиція реалізується через умовного адресата (не є людською особою, а виступає абстрактним явищем, образом авторської уяви), що в даному випадку демонструється віршем, який ототожнюється із духовним світом ліричної героїні, посвідчуючи сакраментальність творчого процесу.

Цікавою видається поезія «Філософія і борщ», у якій презентуються антитектичні прагнення жінки обрати роль матері чи віддати перевагу кар'єрному росту та творчому самоствердженню: *«– Жінко, якого ти роду-племени? / Жінко, чи жити збираєшся двічі? / Що ти несеш у собі для Вічності? <...> Жінко, о, жінко! Що ти накоїла? / Що тобі хатнє? Думай про вічність! <...> ...Вірши мій покинутий, як дитина, / схлипне розгублено. І зів'яне...»* [3, с. 137–138]. Поетеса зумисне вводить у твір художній тип поліадресата (звернення адресоване кільком персонально

означеним адресатам), в даному випадку він двокомпонентний: жінка-мати та жінка-поетка. Одноосібність внутрішнього світу ліричної героїні зазнає роздвоєння, що зумовлює боротьбу Ego – природного призначення жінки бути берегинею сімейного осередку та Alter Ego – естетичної самореалізації, зумовленої запитами сучасності.

Оглянувши низку поетичних творів 1960–1980-х років у контексті естетичного коду «тихих ліриків», ми дійшли висновку, що позиція митця щодо суспільно-політичної ролі кардинально змінилася – відзначалися волонтаристські прагнення здобути творчу самостійність. Адже як стверджує В. Моренець, «задушлива суспільна атмосфера 70-х по-своєму змусила поезію естетизуватися» [8, с. 151], внаслідок чого з'явилися інтенції відокремитися від партійних замовлень та творити незалежний, семантично завершений ліричний твір. Внаслідок цього почала створюватися незаангажована «чиста» поезія, тематичні поля якої фокусувалися на чіткому усвідомленні стоїчної позиції лірика (Р. Лубківський), медитативних пошуках власного поетичного призначення (В. Затуливітер, С. Йовенко, В. Підпалый, Л. Скирда), задоволенні від ліричного творіння (В. Підпалый) та спостереженні за творчим процесом (П. Мовчан).

Література

1. Анісімова Н. Поезія покоління 80-х років ХХ ст. у системі пізнього українського модернізму : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.01 / Анісімова Ніна Павлівна. – К., 2013. – 420 с.
2. Затуливітер В. Тернове горе : Поезії / Затуливітер В. – К. : Український письменник, 2012. – 607 с.
3. Йовенко С. Любов і смерть : Вибрана лірика (1963–2010) / Йовенко С. – К. : Ярославів вал, 2010 – 720 с.
4. Корж В. Чиста сила : Поезії / Корж В. – К. : Український письменник, 2010. – 590 с.
5. Лубківський Р. Громове дерево : вибрані твори / Лубківський Р. – К. : Український письменник, 2006. – 525 с.
6. Мовчан П. Твори в трьох томах : Поезії / П. Мовчан. – К. : Просвіта, 1999. – Т. 1. Голос. – 640 с.
7. Мовчан П. Твори в трьох томах : Поезії / П. Мовчан. – К. : Просвіта, 1999. – Т. 2. Межовий камінь. – 535 с.
8. Моренець В. Оксиморон : [літературознавчі статті, дослідження, есеї] / Моренець В. – К. : Аграр Медіа Групп, 2010. – 528 с.
9. Пастух Т. «Тиха лірика і сучасність» [Електронний ресурс] / Т. Пастух // Буквоїд. – 2015. – Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/column/2015/09/21/110113.html>.
10. Підпалый В.О. Золоті джмелі : Вибрані твори / Підпалый В. – К. : Твім інтер, 2011. – 560 с.
11. Скирда Л. AD Astra! / Скирда Л. – К. : Р.І.К., 2000. – 424 с.

References

1. Anisimova N. Poeziia pokolinnia 80-kh rokiv XX st. u systemi piznoho ukrainskoho modernizmu : dys. ... doktora filol. nauk : 10.01.01 / Anisimova Nina Pavlivna. – K., 2013. – 420 s.
2. Zatulyviter V. Ternove hore : Poezii / Zatulyviter V. – K. : Ukrainskyi pysmennyk, 2012. – 607 s.
3. Yovenko S. Liubov i smert : Vybrana liryka (1963–2010) / Yovenko S. – K. : Yaroslaviv val, 2010 – 720 s.
4. Korzh V. Chysta syla : Poezii / Korzh V. – K. : Ukrainskyi pysmennyk, 2010. – 590 s.
5. Lubkivskyi R. Hromove derevo : vybrani tvory / Lubkivskyi R. – K. : Ukrainskyi pysmennyk, 2006. – 525 s.
6. Movchan P. Tvory v trokh tomakh : Poezii / P. Movchan. – K. : Prosvita, 1999. – T. 1. Holos. – 640 s.
7. Movchan P. Tvory v trokh tomakh : Poezii / P. Movchan. – K. : Prosvita, 1999. – T. 2. Mezhovyi kamin. – 535 s.
8. Morenets V. Oksymoron : [literaturoznavchi statti, doslidzhennia, eseii] / Morenets V. – K. : Ahrar Media Hrapp, 2010. – 528 s.
9. Pastukh T. «Tykha liryka i suchasnist» [Elektronnyi resurs] / T. Pastukh // Bukvoid. – 2015. – Rezhym dostupu : <http://bukvoid.com.ua/column/2015/09/21/110113.html>.
10. Pidpalyi V.O. Zoloti dzhmeli : Vybrani tvory / Pidpalyi V. – K. : Tvim inter, 2011. – 560 s.
11. Skyrda L. AD Astra! / Skyrda L. – K. : R.I.K., 2000. – 424 s.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом,
доцентом кафедри української літератури
Київського національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
Бледних Тетяною Юрївною*

Стаття надійшла до редакції 15 серпня 2016